

DE NATUURLIJKE HISTORIE VAN CAJUS PLINIUS.

EENE SCHETS DOOR

J. VAN DER HOEVEN.

Er zijn zekere schrijvers, wier namen met die van sommige wetenschappen in de voorstelling van allen verbonden zijn, die zich met de beoefening der letteren, al is het zelfs slechts oppervlakkig, bezig houden. Als voorbeeld hiervan kan PLINIUS dienen, wiens naam, zooals in den nieuweren tijd die van BUFFON, bijkans niet uitgesproken of gelezen kan worden, of men wordt onwillekeurig aan de Natuurlijke Historie herinnerd. Bij vele Fransche schrijvers wordt zelfs BUFFON bij voorkeur onder den titel van den Franschen PLINIUS vereerd.

Men zou zich echter zeer bedriegen, wanneer men uit de algemeene bekendheid van den naam eens schrijvers ook de algemeene bekendheid, welke aan zijne geschriften ten deel viel, veronderstelde. Ik geloof althans, dat eenig bericht omtrent de werken van PLINIUS, al is het dan ook zeer beknopt en onvolledig, voor sommige lezers van het *Album der Natuur* niet geheel overtollig zal zijn.

De *Naturalis Historia* van CAJUS PLINIUS is een wijdloopig werk, dat in zevenendertig boeken verdceld is. Het eerste boek behelst eene opdracht aan TITUS VESPASIANUS, in den vorm van eenen brief, en geeft vervolgens den inhoud der overige boeken op, met eene lijst der voor elk boek door PLINIUS geraadpleegde Latijnsche en Grieksche schrijvers. Het grootste gedeelte der geschriften, welke PLINIUS vermeldt, is voor ons verloren geraakt, en daardoor is zijn werk voor de beoefenaars der oude letteren een schatkamer van veelvuldige kennis.

Wij willen aanvangen met een algemeen overzicht der op het eerste boek volgende zesendertig boeken.

Het tweede boek handelt over de wereld in het algemeen en meer bijzonder over onze aarde, die PLINIUS voor eenen bol houdt, door het

heelal omgeven. Wij vinden hier de voorstellingen der ouden omtrent hetgeen in de hedendaagsche wetenschap tot cosmographie, natuurkundige aardbeschrijving en meteorologie behoort. De vier volgende boeken behelzen eene beschrijving der landen en volken, die destijds bekend waren. Het zevende boek, waarmede de eigenlijke natuurlijke geschiedenis aanvangt, handelt over den mensch. In het achtste boek worden de landdieren behandeld. Het negende is aan de beschouwing der in het water levende dieren toegewijd. In het tiende boek wordt over de vogels gesproken. Het elfde boek behelst vooreerst de beschouwing der gekorvene dieren en in de tweede plaats eene algemeene beschouwing der dierlijke bewerktuiging of, gelijk de schrijver het uitdrukt, eene nasporing van het wezen aller dieren naar hunne onderscheidene deelen.

In het twaalfde tot het zeventwintigste boek worden de planten behandeld. Van de boomen wordt vooral uitvoerig gesproken, en bij voorkeur worden die beschreven, welker vruchten tot voedsel dienen, terwijl bij de boomen, welke timmerhout opleveren, tevens over de bouwkunst wordt gehandeld. In het achttiende boek, dat aan de beschouwing van graansoorten en moeskruiden is toegewijd, wordt over den oorsprong en den voortgang van den landbouw gehandeld, terwijl in het negentiende vooral over vlas en hennep gesproken wordt. Het twintigste boek handelt over geneeskrachtige kruiden; het eenentwintigste over die gewassen, welke voornamelijk om hunne bloemen worden gekweekt. In het tweeëntwintigste en de vijf volgende boeken worden geneesmiddelen behandeld, die uit het plantenrijk genomen zijn. Het achtentwintigste boek handelt, evenals het daarop volgende, over geneesmiddelen, die het dierenrijk oplevert. Het dertigste en eenendertigste boek is toegewijd aan de beschouwing der geneesmiddelen, die het water en de in het water levende dieren aanbieden. Hier wordt ook over de verschillende bronnen en over het zout gehandeld.

In het drieëndertigste, vierendertigste en vijfendertigste boek worden de metalen behandeld, en, daar vele kleurstoffen uit metalen worden bereid, heeft PLINIUS hier ook icts over de schilderkunst ingevoegd. Het zesendertigste boek handelt over verschillende steensoorten, terwijl eindelijk het zevenendertigste aan de edele steenen of gemmen is toegewijd.

Uit deze vlugtige schets ziet men, hoe veelomvattend het plan is, hetwelk aan deze natuurlijke geschiedenis tot grondslag strekt, een

plan, in hetwelk zeer vele onderwerpen zijn opgenomen, die men in eene natuurlijke geschiedenis niet verwachtten zou, de leer der geneesmiddelen b.v. en de geschiedenis der uitvindingen. Maar ook behalve deze eenigzins vreemde toevoegsels, zou de aanlog van het geheel ons nopen om het werk veeleer eene kosmographie, eene *historia mundi* te noemen, dan wel eene natuurlijke historie, een' letterkundigen arbeid niet geheel ongelijk aan den *Kosmos*, waarmede de vermaarde von HUMBOLDT in hoogen ouderdom zijne letterkundige werkzaamheid besloot, zonder dien arbeid evenwel te voltoojien. PLINIUS zelf zegt in zijnen brief aan TITUS, dat hij alles moet ophalen wat de Grieken tot de *encyclopaedie* brengen, min bekende of in vergetelheid geraakte dingen, zoowel als overbekende en duizendmalen behandelde.

De wijze nu, waarop de schrijver zijn verbazend uitgestrekt onderwerp behandeld heeft, kan uit zeer verschillende oogpunten beschouwd worden. Elke beschouwing intusschen, die uit het standpunt onzer hedendaagsche wetenschap uitgaat, is niet alleen onbillijk, maar ook ongerijmd. Wij moeten op de voorgangers van PLINIUS, op de voorbeelden, die de Grieksche schrijvers hem gaven, en op den toestand, waarin de kennis der natuur in zijnen tijd verkeerde, onze aandacht vestigen; naar dien maatstaf en naar dien maatstaf alleen moeten wij zijn werk beoordeelen. Wat de natuurbeschrijving van het dierenrijk betreft, waartoe ik mij hier bepaal, zoo vinden wij in de dierkunde van ARISTOTELES, waarvan PLINIUS een vlijtig gebruik gemaakt heeft, een model, dat hij niet heeft overtroffen, ja zelfs niet in de verte heeft bereikt. Welke aanmerkingen men ook op de geschriften van ARISTOTELES over de dieren maken mag, wij vinden bij hem meer orde, een dieper inzicht in het wezen der zaak en eene grootere oorspronkelijkheid, alle eigenschappen, die in PLINIUS vruchteloos in die mate zouden worden gezocht. ARISTOTELES had veel gezien en nagespoord; PLINIUS had veel gelezen.

Wat wij omtrent de orde der behandeling opmerkten, die naar ons oordeel grooter is bij den Griekschen wijsgeer, hierover zou bij sommigen eene verschillende meening kunnen bestaan, wanneer zij alleen op de verdeeling der boeken in het werk van PLINIUS hunne aandacht vestigden. Hoe gebrekkig ook de verdeeling moge zijn, het is nogtans eene verdeeling, die hier aan de geheele behandeling van het dierenrijk ten grondslag ligt, en bij ARISTOTELES treffen wij eene dergelijke volg-

orde niet aan. Maar die schijnbare orde wordt niet alleen door den gebrekkigen grondslag der verdeeling, doch ook door de veelvuldige uitwijdingen van den geleerden schrijver bijkans geheel opgeheven. Van geene der vier hoofdgroepen, landdieren, waterdieren, vogels en insekten, die PLINIUS bij zijne bewerking van de natuurlijke geschiedenis van het dierenrijk aanneemt, is iets bepaalds gezegd, 't geen men met eene wezenlijke onderscheiding kan vergelijken, uitgezonderd alleen de insekten, die om de insnijdingen (*incisurae*) aldus genoemd worden. In het elfde boek handelt PLINIUS vooral uitvoerig over de natuurlijke geschiedenis der bijen; wij vernemen uit zijne mededeelingen, dat men reeds destijds de huishouding dezer insekten waarnam in doorschijnende korven, die met hoorn, gelijk men zich tot lantaarnen bediende, bedekt waren. Ook de wespen, mieren, cicaden worden in dat boek behandeld, terwijl tevens omtrent de kevers iets gezegd wordt, zooals ook omtrent schorpioenen en spinnen, en wij zouden dus hier de gekorvene dieren, zooals LINNAEUS ze in ééne klasse plaatste, zonder vreemde bijvoegsels bijéén vinden, wanneer niet, zonderling genoeg, in datzelfde boek ook de *Stelliones* vermeld waren, hagedisachtige dieren, die men thans Gecko's noemt, en welke, volgens PLINIUS, met den Kameleon in gesteldheid overeenstemmen, hoezeer de Kameleon in het achtste boek onder de landdieren is opgenomen, en ook, gelijk andere hagedissen, met de insekten geene overeenkomst heeft. De grootste verwarring daarentegen heerscht in het achtste en in het negende boek, want onder de landdieren komen zoogdieren, slangen en hagedissen en onder de waterdieren niet slechts de walvisschen en visschen voor, maar ook de weekdieren, de schelpdieren, de schaaldieren en de sponsen. Onder weekdieren (*Mollia*) verstaat PLINIUS dezelfde dieren, die ARISTOTELES „malaka" noemde; het zijn de Cephalopoden der nieuwere zoölogie; maar hoe weinig begrip PLINIUS van een ware rangschikking der dieren had, blijkt onder anderen daaruit, dat hij deze in het water levende dieren ook visschen noemt, maar visschen zonder bloed¹⁾. Eene geringere verwarring biedt het tiende boek aan, waar onder de vogels geene dieren voorkomen, die men niet ook thans nog vogels noemt, dan alleen de vledermuis, van welk diergeslacht PLINIUS uitdrukkelijk vermeldt, dat het alleen onder de vogels levendbarend is en zijne jongen zoogt²⁾.

¹⁾ „*Piscium quidam sanguine carent.*" Lib. IX, cap. 44.

²⁾ Lib. X, cap. 61.

Wat de wetenschappelijke waarde der aantekeningen van PLINIUS betreft, zoo moeten wij opmerken, dat in de boeken, die over het dierenrijk handelen, eene groote verscheidenheid van wetenswaardige bijzonderheden wordt aangetroffen, die echter meer op het gebruik, dat de mensch van de dieren maakt, dan op de dieren zelve betrekking hebben. Voor de geschiedenis van de kookkunst kan het b.v. van belang zijn te weten, dat PLINIUS bij de ganzen niet alleen de waakzaamheid dezer vogels vermeldt, waardoor eenmaal het kapitoel beveiligd werd, maar ook de uitnemendheid van de vette lever, die bij gemeste ganzen tot een ongemeenen omvang aangroeit, niet voorbij gaat. Beschrijvingen van diervormen treft men bijkans nergens aan en, waar zij voorkomen, zijn ze zeer gebrekkig, wanneer men die met de beschrijvingen van ARISTOTELES vergelijkt. De laatste had b.v. ceuwen te voren den Kameleon veel beter beschreven dan zulks door PLINIUS gedaan werd. De bijzonderheden, die omtrent de dieren vermeld worden, zijn grootendeels van dien aard, dat men twifelen moet, of ze ooit konden zijn waargenomen; dat arenden b.v. hunne jongen dwingen om de zon in het aangezicht te zien, zonder de oogleden toe te nijpen, en dergelijke zaken meer (een verhaal, dat trouwens ook bij ARISTOTELES gevonden wordt), terwijl, hetgeen gemakkelijker na te gaan was, waartoe de uitwendige vorm der dieren althans wel behoort, bijkans met volkomen stilzwijgen wordt voorbij gegaan. Vele van de fabelachtige verhalen van PLINIUS zijn door de schrijvers van lateren tijd overgenomen, en van enkele nog thans onder het volk heerschende bijgeloovige meeningen vindt men den onmiskenbaren oorsprong in de boeken van PLINIUS terug ¹⁾).

¹⁾ PLINIUS vermeldt, 'tgeen ook bij andere schrijvers der oudheid voorkomt, dat in het nest van vele soorten van adelaars een steen gevonden wordt, die vele geneeskrachten bezit en niet afneemt in het vuur; men noemt dien steen *aëtites* of *gangites*; wanneer men hem schudt, hoort men het stooten van eenen anderen, die in eene holte in den grooteren is ingesloten. Er bestaat een boek van ANSELMUS BOETIUS DE BOOR, uit Brugge geboortig, geneesheer van keizer RUDOLPH II, onder den titel van *Gemmarum et Lapidum Historia*, waarvan ik de derde uitgave bezit, die in 1647 te Leiden door den medicinae doctor ADRIANUS TOLLIUS werd uitgegeven. In dit boek komt eene breedvoerige vermelding van den *Aëtites* (in het Duitsch *Adlerstein*) voor, met vele afbeeldingen (blz. 375—380). De steen, dien men onder dien naam aanduidt, is eene geüde, of, zoo als de Duitschers het noemen, Drüse, van een ijzeroxydhydraat, bruingeel van kleur en uit concentrische lagen gevormd, waarin somtijds een losse en bewegelijke kern van dezelfde zelfstandigheid, somtijds eene poederachtige massa is ingesloten. In het Nederduitsch draagt hij den kenmerkenden naam van

Daar de Romeinen vele dieren uit vreemde gewesten naar Rome overbragten, die in den tijd van ARISTOTELES of in het geheel niet of slechts gebrekkig bekend waren, blijft, niettegenstaande de meerdere voortreffelijkheid van den Griekschen schrijver, PLINIUS onmisbaar voor de geschiedenis der zoölogie.

Nog een enkel woord over den stijl van PLINIUS. Zijne schrijfwijze is wel zeer ongelijk en doorgaande dor en afgebroken, somtijds door gedrongenheid duister, maar er komen echter vele plaatsen bij dezen schrijver voor, waar de stijl zich verheft en door gelukkige keuze en grooten rijkdom van woorden schittert. Als zoodanig zoude ik b.v. de beschrijving van het gezang der nachtegaleu moeten vermelden, wanneer ik mij in staat gevoelde door eene vertaling weér te geven, 't geen in die beschrijving bijkans eene nabootsing van den afwisselenden, nu slependen dan trillenden toon des rijk begaafden zangvogels is. Op andere plaatsen treft ons de bitterheid van een zeker pessimismus, waarmede PLINIUS de menschelijke natuur en het levenslot des menschen beschouwt; of de scherpe verontwaardiging, waarmede hij menschelijke ijdelheid en de weelde van zijnen tijd geesselt. Die plaatsen leest men gaarne herhaalde malen; maar tot eene achtereen voortgezette lezing van een enkel boek behoort een taai geduld, dat zich door geene bezwaren laat afschrikken. De enkele schitterende plaatsen zijn daarbij niet altijd vrij van eene zekere declamatie, zoo als wij die ook bij SENECA aantreffen. De edele eenvoudigheid van den ouden tijd was na de eeuw van AUGUSTUS verdwenen.

Uit het leven van PLINIUS vermelden wij nog enkele bijzonderheden, zoo beknopt mogelijk; de voortbrengsels van den menschelijken geest kunnen gewoonlijk eerst regt begrepen worden, wanneer wij ze in verband brengen met de levensomstandigheden der auteurs. Uit Como of, zooals anderen beweren, uit Verona geboortig, had hij vroeger in een Romcinsch leger gediend, dat onder CORBULO tegen de Germanen gestreden had, en hij beschreef die Germaansche oorlogen in twintig

Klappersteen. HAÛY zegt in zijne *Mineralogie*, dat men er groote krachten ter genezing zoo wel als ter voorkoming van kwalen aan heeft toegeschreven, en dat PLINIUS beweert, dat alleen zoodanige aëtiten eenig vermogen hebben, welke uit een adelaarsnest genomen zijn. (*Sed vis illa medica non est nisi nido direptis*). Hij besluit deze mededeeling met de puntige opmerking: *«Il avait raison, quand on les trouvera là, on pourra croire à leur vertu.»* *Traité de Mineralogie. Seconde Edit.*, 1822, Tom. IV, p. 105.

boeken, welke, evenals zijne overige geschriften, met uitzondering alleen van de *Naturalis Historia* verloren zijn gegaan. Later bezocht hij zuidelijk Frankrijk en Spanje, waarvan hij onder VESPASIANUS procurator was, terwijl hij bij den aanvang van de regering van TITUS het bevel voerde over de Romeinsche vloot te Misenum, toen hij, bij eene hevige uitbarsting van den Vesuvius, dezelfde, die Herculanium en Pompeji verwoestte, door zijne weetgierigheid gedreven, zich van Misenum derwaarts begaf en te dicht bij den vuurberg naderde, zoodat hij door de dampen werd verstikt. Hij had slechts den ouderdom van zesenvijftig jaren bereikt. Zijn zusters zoon, CAJUS PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, die destijds achttien jaren oud was, heeft dien dood eenige jaren later in eenen brief aan TACITUS beschreven ¹⁾. In een' anderen brief van den jongeren PLINIUS aan MACRUS ²⁾ vindt men vele merkwaardige bijzonderheden omtrent den ouderen PLINIUS, zijne geschriften en zijne onverpoosde werkzaamheid. Hij liet geen oogenblik verloren gaan, maar deed zich steeds iets voorlezen, terwijl hij opteekende en uittreksels maakte, en zoo weinig mogelijk tijd aan den slaap toewijdde. Een levendige aard, een ongeloofelijke vlijt en een opgewekte geest kenschetsten den man, wiens werkzaamheid aan zijnen neef de betuiging deed afleggen, dat hij moest lagchen, als men hem soms vlijtig noemde, daar hij integendeel, bij zijnen oom vergeleken, veel eer zeer traag moest worden genoemd. Het is in dit opzigt echter niet geheel ten onregte, dat een beroemd geschiedschrijver (JOH. VON MUELLER) den polyhistor HALLER met een PLINIUS heeft vergeleken. Die buitengewone vlijt, waarmede men zijne kennis alleen langzamerhand uitbreiden en volmaken kan, valt niet in den smaak van het meerendeel van het jongere geslacht. Doch wij willen afbreken. Deze beschouwing zou ons te ver afleiden van ons eigenlijk onderwerp. Mogt slechts onze schets iets tot de kennis en waardering van PLINIUS en van zijn encyclopaedisch werk hebben bijgedragen.

¹⁾ C. PLINII CAECILII SECUNDI, *Epistolar.*, Lib. VI, 16; dat deze brief eerst veel later geschreven werd dan het voorval plaats had, blijkt uit eenen anderen mede aan TACITUS ten vervolge geschreven brief. (20 van hetzelfde boek).

²⁾ Ald., Lib. III, 5.